

MUSIQIY ESHITISH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Malikaxon Shaxnazarova

O'zbekiston davlat konservatoriyasi, "Akademik xor dirijyorligi" kafedrasida magistri

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'rta ta'lim muassasalarining xor dirijyorligi yonalishi o'quvchilarida eshitish qobiliyatini rivojlantirish haqida fikrlar yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Registr, intonatsiya, interval, akkord, diapazon, solfedjio, xor.*

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО СЛУХА

Маликахон Шахназарова

*магистр кафедры «Академическое хоровое дирижирование»
Государственной консерватории Узбекистана*

Аннотация: *В данной статье рассматривается развитие навыков музыкального слуха у студентов специальности «Хоровое дирижирование» в средних образовательных учреждениях.*

Ключевые слова: *Регистр, интонация, интервал, аккорд, диапазон, сольфеджио, хор.*

DEVELOPMENT OF MUSICAL EARING

Malikakhon Shakhnazarova

*Uzbekistan state conservatory, master's student,
department of "Academik choral conducting"*

Abstract: *This article explores the development of auditory skills in students specializing in Choral conducting at secondary educational institutions.*

Key words: *Register, intonation, interval, chord, range, solfedjio, choir.*

Amaliy faoliyatda shuni kuzatish mumkinki, inson birinchi bor xor oldida turganda, ko'p yillar davomida solfedjo darslarida shakllangan eshitish ko'nikmalarini yo'qotadi. Dastlab xorning jarangi bo'linmas, yaxlit bir tovush sifatida idrok etilishi tabiiy.

Lekin bizning sezgilarimiz umumlashgan tasavvurdan tobora ko'proq xususiy narsalarni ajratib olishga tomon rivojlanib boradi va qiyinchiliklar xuddi shu yerdan boshlanadi. Xor asarini ijro etganda, ayniqsa, orkestr partiturasida o'zgartirilganda, alohida tovushlar, intervallar, akkordlar haqidagi odatdagi, barqaror tasavvurlar yo'qoladi.

Tinglash tasavvurlari va real jarangdorlikni muvofiqlashtirish uchun biroz vaqt kerak bo'ladi. Darhaqiqat, fortepianoda sof kvarta "do-fa" tovushlari doimo bir xil eshitiladi.

Xorda xuddi shu kvarta turlicha eshitiladi, agar bir holatda intervalning asosi tenor, yuqori qismi alt tomonidan kuylansa, boshqa holatda "do" altlarda, "fa" tenorlarda yangraydi. Faraz qilaylik, kvarta soxta kuylandi, buning sababi nimada? Tovushning xarakteriga intonatsiyaning aniqligidan tashqari, bu yerda tembr farqi va ovozlardan birining ustunligi ham ta'sir ko'rsatadi, chunki tenor yuqoriroq registrda joylashgan.

Bu holda qo'shiqchilarning e'tiborini nimaga qaratish kerak? Yoki, masalan, xor asarlarida tez-tez uchraydigan, ko'rinishidan oddiy bo'lgan unison usuli (real, oktava, bir va turli tembrli). Amalda ko'pincha partiyalar, guruhlar, xorda uyg'unlik bo'lmaydi. Engarmonik almashinuv joylari qo'pol eshitiladi, harakatlanuvchi parallel ohangdoshliklarni kuylashda murakkabliklar yuzaga keladi.

Eshitish va ovoz o'rtasida muvofiqlashtirish yetarli emasligi, xorshunoslik kursida o'rganiladigan asosiy qoidalar deyarli kam o'zlashtirilgani va eshitish sezgilari bilan mustahkamlanmagani ma'lum bo'ladi.

Yangi intonatsiyalar, lادلarning xilma-xilligi, zamonaviy musiqa tili garmoniyasi va tuzilishining o'ziga xosligi eshitishning faolligini, eshitish, anglash va qayta tiklashda ma'lum eshitish harakatlarini talab qiladi. Yangi asarlarni kuylash qiyin, chunki ularda adatda chekka registrlar, keng (ikki oktavagacha) diapazon, "noqulay" dinamika (masalan, pastki registrda forte), ovozlarning kesishishi, tovush chiqarishning maxsus usullari (glissando parlando va boshqalar) qo'llaniladi.

Bo'lajak dirijyor xorni zamonaviy asarni ijro etishga o'rgatish uchun uning qonuniyatlarini o'zi anglab yetishi va eshitish qobiliyatini shakllantirishi lozim, chunki "xor dirijyori qanday eshitsa, shunday kuylaydi" degan qadimiy haqiqat hozirgacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Bu yerda paradoksal vaziyat yuzaga keladi: kasbiy fazilatlarni rivojlantirish uchun asos, poydevor mavjud, ammo "qurilish"ning o'zi, bu fazilatlarni rivojlantirish to'xtatiladi, ko'pincha bu pedagoglar tomonidan o'z vaqtida nazorat qilinmagani, mustaqil ishning ahamiyati o'z vaqtida tushunilmagani, talabalar tomonidan baholanmagani tufayli sodir bo'ladi. Mustahkamlash, bo'lmasa, eshitish sezgilari yo'qoladi va faqat muntazam mashg'ulotlar orqali ilgari erishilgan darajani tiklash mumkin.

Eshitish qobiliyatining rivojlanishi uchun jonli eshitish taassurotlari juda muhimdir, aslida butun solfedjio tizimi ularga asoslanadi. Bu taassurotlarni, shubhasiz, sifatli (barcha ma'noda) musiqiy ijro yaratishi kerak.

Repetitsiya ishini biladigan va his qiladigan, o'z temperamenti bilan xorni yondira oladigan, diqqat, eshitish faolligi va muayyan natijaga erishishda sabr-toqat talab qilinadigan vazifalarni bajarishda faollikni uyg'ota oladigan pedagogning roli benihoya kattadir.

Xor uchun maxsus mashqlar yaratish to'g'risida birinchi bo'lib N.Bryanskiy o'zining "Xor bo'lib kuylashga o'rgatish uslubi" asarida shunday degan edi: "Xor bo'lib kuylash uchun ovozlarni artistlarcha ishlab chiqishga va boy ovoz vositalariga mo'ljallanmagan, balki o'zining qulayligi, izchilligi, umumiyligi jihatidan oson o'zlashtiriladigan va butun bir omma tomonidan idrok etiladigan boshqa turdagi mashqlar talab qilinadi".

Musiqiy eshitish qobiliyatining alohida sifatlarini rivojlantirish uchun mashqlar majmuasi qo'llaniladi. Shunday qilib, turli xil ritmik o'yinlar bizning ritmik eshitish qobiliyatimizni tarbiyalashga yordam beradi, intervallar zanjirini kuylash melodik ohangni faollashtiradi, xilma-xil akkordli mashqlar – bir akkorddan to'rt taktli tuzilishgacha bo'lgan garmonik eshitishning shaxsiy tomonlarini rivojlantiradi. Eshitishning bir necha komponentlarini rivojlantirish uchun bu mashqlarni o'zaro uyg'unlashtirish mumkin. Intervalli va akkordli mashqlarga ritmik topshiriqlarni kiritib, biz shu bilan birga ularni murakkablashtiribgina qolmay, balki bir vaqtning o'zida ritmik va melodik eshitishni yoki ritmik va garmonik eshitishni rivojlantirish ustida ham ishlaymiz. Intervalli zanjirlarni akkordli variantda kuylash mumkin (masalan, parallel akkordlar bilan), bunda melodik intonatsiya faolligi va garmonik eshitish qobiliyati rivojlanadi.

Dastlab e'tiborni bir vazifaga, bir elementga qaratish juda muhim. Diqqatni yo'naltirish va jamlash qobiliyati materialni o'zlashtirishga yordam beradi.

Mashqlarning barqaror, to'g'ri bajarilishiga ishchi diapazonning o'rta qismi chegarasida o'rtacha-baland ovozda kuylash katta yordam beradi. O'rtacha yuklamalardan foydalanish solfedjio xorida katta hajmdagi ishlarni bajarish imkonini beradi.

Kuyni ijro etish har doim uning keyingi ijrosi sofligiga hissa qo'shadi, degan fikr bizga munozarali, ammo shubhasiz mavjud bo'lish huquqiga ega bo'lib tuyuladi. Haqiqatan ham, tinglash kuyni ritm, lad-tonallik, melodik, garmoniya nuqtayi nazaridan beixtiyor tahlil qilishni nazarda tutadi, bu ijobiy tomondir, biroq kuyi temperatsiyalangan tuzilma, "tekislangan" tortilishlar, cholg'u tembri sharoitlarida yangraydi va bu salbiy oqibatlarga olib keladi.

Musiqiy eshitish qobiliyati xor jarangdorligi vositasida tarbiyalanadi, eshitish va vokal sezgilarini uyg'unlashtirishga katta e'tibor qaratiladi, shuning uchun mazkur tovushni ovoz bilan mexanik takrorlash, temperatsiyalangan sozning silliqlangan lad tortilishlari, fortepianoning o'ziga xos tembri bizning maqsadlarimizga erishish uchun maqbul emas. Xor ijrosida qaysi ohang qanday jaranglashi haqida o'ylash va bu ohangni o'z mulohazasi asosida topish kerak. Bunga o'quvchilarga biror cholg'u asbobida kuy va akkordlarni chalish orqali erishib bo'lmaydi, chunki u holda cholg'u asbob ular o'rniga fikrlaydi va o'quvchilarga faqat o'qituvchi chalayotgan narsani takrorlash kabi oson vazifa yuklatiladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, dirijyorning ham, xorda xonandasining ham musiqiy eshitish qobiliyati o'z intonatsiyasiga nisbatan talabchan bo'lmagan va passiv bo'lgan

holatlar tez-tez uchraydi. Bu, bir tomondan, o'z-o'zini eshitish nazorati yo'qligi yoki yetarli emasligi bilan, ikkinchi tomondan, ichki eshitish qobiliyatining zaif rivojlanishi bilan izohlanadi. Ko'pchilik hollarda noto'g'ri (yoki unchalik to'g'ri bo'lmagan) tuyulgan ichki eshitish qobiliyati soxta kuylanadi, ichki eshitish qobiliyati esa, o'z navbatida, har doim tashqi eshitish qobiliyatining haqiqiy tovush taassurotlariga tayanadi. Demak, avvalo, bironta ham sifatsiz tovushga, sust intonatsiya va noaniq ritmga yo'l qo'ymay, to'g'ri, muayyan eshitish taassurotlarini hosil qilish yo'lidan borish kerak. N.A.Rimskiy-Korsakovning musiqiy eshitish qobiliyati bo'yicha B.V.Asafyevga bergan maslahatlarini eslash o'rinlidir - asosan ichki eshitish qobiliyatini rivojlantirish, o'z-o'zini eshitib nazorat qilishni tarbiyalash.

Intervallarni ma'lum bir narsa sifatida yengil-yelpi passiv his etishni o'zida qayta tarbiyalash eng murakkab ish bo'lib, u har bir intervalni uning sifati va har qanday interval kompleksining konkret-intonatsion bog'liqligida faol o'zlashtirishdan iborat.

Kuylash chog'ida to'g'ri belgilangan pozitsiya tovushning intonatsion aniqligi va sofligini ta'minlaydi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, barcha ovozlari ham bir-biriga qo'shilmaydi. Buning sababi, nafas olish usuli va tempo-ritm his etish bir xil bo'lsa-da, asosan tovush pozitsiyasining turlichaligidadir (ayrim xonandalar past, boshqalari esa yuqori pozitsiyada kuylaydi). Mashg'ulotlarimiz uchun faqat yuqori pozitsiya maqbul hisoblanadi. Bu uzoq vaqt charchamay kuylash, chiroyli va erkin forte hamda piano ijro etish, shuningdek, tovush jilosini egallash imkonini beradi.

Kuylayotganda diksiyaga albatta e'tibor beriladi. Unlilar aniq, ochiq (lekin "oq" va jarangsiz emas), undoshlar aniq, tez va, eng muhimi, bo'g'inning boshi va oxirida glissandasiz, intonatsiyalanayotgan tovushning balandligida talaffuz qilinishi kerak.

Musiqiy eshitish qobiliyatining turli sifatlarini tarbiyalash ustida ishlash jarayonida biz ongli ravishda artikulyatsion usullardan foydalanamiz. Mashqlar har xil shtrixlarda ijro etiladi: legato, non legato, marcato, staccato ularning turli xil birikmalarida.

Artikulyatsiyani o'zlashtirish, aniq diksiya, ma'lum bir hujum, yuqori pozitsiyada, tayanchda kuylash, nafas olish intizomi – bular to'g'ri vokal-xor yo'l-yo'rig'ining asoslaridir, bu xor dirijyorining musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirish bo'yicha kasbiy sifatlarni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun ega bo'lishi kerak bo'lgan eng muhim jihatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kadirova S.P.- Xorshunoslik T. "Musiq" 2019 (Darslik)
2. Kadirova S.P. Xorshunoslik bo'yicha boshlang'ich – T. 2015
3. Т. П. Вишнякова, Т. В. Соколова. Практика работы с хором. - 3-е изд., стер.- Санкт-Петербург: Лань : Планета музыки, 2019.
4. Kadirova S.P. Zamonaviy xor musiqasida fakturaning o'ziga xos xususiyatlari. "Musiq" 2012 y.

5. Живов В. Л. Хоровое исполнительство : Теория. Методика. Практика : учеб. пособие для вузов. – М., 2003.
6. Асафьев Б. О себе. Воспоминания о Б.В.Асафьеве. Л., 1974
7. Д.Л.Локшин.Хоровое пение в русской дореволюционной и советской школе. М., 1957 (дисс.)